

ЕКОНОМІКА

УДК 399.9

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ПРИ ПРОВЕДЕНІ АКТИВНИХ ПРОЦЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

АНТОНЕНКО Катерина Вікторівна,

кандидат економічних наук, доцент,

Інститут міжнародних відносин Національного авіаційного університету

У статті досліджуються аспекти політики підвищення конкурентоспроможності національної економіки, які полягають в забезпеченні, насамперед всередині країни, реального конкурентного середовища Рівень такого забезпечення і визначає головний критерій конкурентоспроможності національної економіки.

Ключові слова: конкурентоспроможність, європейська інтеграція, ринок, конкуренція, національна економіка.

Постановка проблеми. Визначальним чинником конкурентоспроможності національної економіки є наявність умов для формування стійких конкурентних позицій національних підприємств. Складовими конкуренції як економічного процесу є конкурентне середовище і конкурентоспроможність підприємств та галузей. Особливістю економічних реформ в Укра...їні став надмірний ухил у бік макрореформ — створення конкурентного середовища засобами приватизації, демонополізації, розукрупнення підприємств, лібералізації цін та торгівлі. Увага ж проблемам розвитку власне підприємств практично не приділялася. Внаслідок цього спроби налагодження конкурентного середовища в Україні не справили очікуваного позитивного впливу на економічну динаміку, а посилення конкурентного тиску внаслідок лібералізації імпорту не сприяло, як правило, зміцненню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та національної економіки в цілому. Це стало на заваді розвитку в Україні конкуренції як цілісного регулюючого економічного процесу.

Постановка завдання. З огляду на те, що конкурентоспроможність підприємств формується в конкурентній боротьбі внаслідок вибору ними адекватної стратегії діяльності, відсутність стратегії чи помилки у її виборі призводять до неефективного витрачання обмежених виробничих ресурсів, втрати часу як найбільш цінного фактора ринкового успіху. На жаль, стратегія економічної трансформації в Україні не сприяла виробленню більшістю підприємств власних конкурентних стратегій, що призводить до їх програшу у конкурентній боротьбі із зарубіжними компаніями, які вже пройшли етап власного становлення.

У зв'язку з тим, що конкурентоспроможність будь-якого суб'єкта ринкових відносин може бути визначена лише в процесі фактичної конкурентної боротьби, питання зміцнення конкурентоспроможності слід розглядати через призму проблеми ефективності конкуренції та конкурентних відносин. На жаль, роки економічних перетворень фактично стали роками розгортання кризи конкурентоспроможності української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси в Україні в останні роки не сприяли подоланню монополізму української економіки. Через край несприятливі умови для підприємницької діяльності, низьку доступність кредитних ресурсів, високу зарегульованість економіки загальмовано процес утворення нових підприємств, а вже створені — позбавлені змоги вести активну інноваційну діяльність.

Криза конкурентоспроможності стала одним з провідних чинників загострення соціально-економічних проблем. Аналіз специфіки цієї кризи вказує на її системність, отже, її подолання вимагає застосування важелів розбудови високо мотиваційного соціально-економічного середовища, відмінних від існуючих в сучасній практиці. В умовах кризи єдиним засобом консолідації суб'єктів національної економіки є дотримання державою економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання за умов підвищення продуктивності праці. Для цього господарський механізм повинен передбачати безпосередній зв'язок між рівнем доходів громадян, їх купівельною спроможністю, збільшенням бюджетних надходжень і зростанням прибутковості національного виробництва та економії всіх видів ресурсів. Інші шляхи вже виявили свою хибність й неспроможність реально змінити ситуацію.

Складовими конкуренції як економічного процесу є конкурентне середовище і конкурентоспроможність підприємств та галузей. Особливістю економічних реформ в Україні став надмірний ухил у бік макрореформ — створення конкурентного середовища засобами приватизації, демонополізації, розукрупнення підприємств, лібералізації цін та торгівлі. Увага ж проблемам розвитку власне підприємств практично не приділялася. Внаслідок цього спроби налагодження конкурентного середовища в Україні не справили очікуваного позитивного впливу на економічну динаміку, а посилення конкурентного тиску внаслідок лібералізації імпорту не сприяло, як правило, зміцненню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та національної економіки в цілому. Це стало на заваді розвитку в Україні конкуренції як цілісного регулюючого економічного процесу.

З огляду на те, що конкурентоспроможність підприємств формується в конкурентній боротьбі внаслідок вибору ними адекватної стратегії діяльності, відсутність стратегії чи помилки у її виборі призводять до неефективного витрачання обмежених виробничих ресурсів, втрати часу як найбільш цінного фактора ринкового успіху. На жаль, стратегія економічної трансформації в Україні не сприяла виробленню більшістю підприємств власних конкурентних стратегій, що призводить до їх програшу у конкурентній боротьбі із зарубіжними компаніями, які вже пройшли етап власного становлення.

У зв'язку з тим, що конкурентоспроможність будь-якого суб'єкта ринкових відносин може бути визначена лише в процесі фактичної конкурентної боротьби, питання зміцнення конкурентоспроможності слід розглядати через призму проблеми ефективності конкуренції та конкурентних відносин. На жаль, роки економічних перетворень фактично стали роками розгортання кризи конкурентоспроможності української економіки.

Трансформаційні процеси в Україні в останні роки не сприяли подоланню монополізму української економіки. Через украї несприятливі умови для підприємницької діяльності, низьку доступність кредитних ресурсів, високу зарегульованість економіки загальмовано процес утворення нових підприємств, а вже створені — позбавлені змоги вести активну інноваційну діяльність.

Криза конкурентоспроможності стала одним з провідних чинників загострення соціально-економічних проблем. Аналіз специфіки цієї кризи вказує на її системність, отже, її подолання вимагає застосування важелів розбудови високомотиваційного соціально-економічного середовища, відмінних від існуючих в сучасній практиці. В умовах кризи єдиним засобом консолідації суб'єктів національної економіки є дотримання державою економічних інтересів усіх суб'єктів господарювання за умов підвищення продуктивності праці. Для цього господарський механізм повинен передбачати безпосередній зв'язок між рівнем доходів громадян, їх купівельною спроможністю, збільшенням бюджетних надходжень і зростанням прибутковості національного виробництва та економії всіх видів ресурсів. Інші шляхи вже виявили свою хибність й неспроможність реально змінити ситуацію.

Отже, основними умовами розбудови високого рівня конкурентоспроможності національної економіки є такі:

- 1) переведення функціонування всіх суб'єктів економіки на ефективну роботу в умовах конкурентного середовища;
- 2) забезпечення паритетності міжгалузевого переливу капіталу за рахунок вирівнювання умов капіталотворення на різних сегментах ринку;
- 3) залучення «тіньового» сектору до сфери легального обігу фінансових ресурсів і розширення на цій основі власних ресурсів для здійснення підприємницької діяльності;
- 4) формування економічної політики з урахуванням пріоритетів національної безпеки;
- 5) переорієнтація на внутрішні джерела розвитку з метою зниження залежності від країн-партнерів та міжнародних організацій;
- 6) створення стабільної та несуперечливої нормативно-правової бази для впровадження стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Для визначення головних статей конкурентоспроможності національної економіки слід проаналізувати її місце в сучасному міжнародному поділі праці.

Історичне дослідження теоретичних основ міжнародної торгівлі чітко підтверджують необхідність розвитку саме сільського господарства, як каталізатора становлення, підтримки та розвитку загальних тенденцій економіки країни. Теорія фізіократів, що базувалася на розвитку землеробства, теорія відносних переваг Д. Рікардо, теорія Хекшера — Оліна підтверджують необхідність становлення країни на світовому ринку, враховуючи її спеціалізацію, яка визначається згідно фактороінтенсивності та факторонасиченості. Факторонасиченість — показник, який визначає наскільки в країні присутні фактори виробництва. Фактороінтенсивність — показник, який визначає скільки необхідно якого фактору виробництва для виробництва певного товару. Дані показники для України можна визначити наступним чином: згідно природно-кліматичним характеристикам України, базуючим фактором виробництва

ва слід відзначити природні ресурси. Так, на кінець ХХ століття в Україні виявлено і розвідано більше 80 видів корисних копалин: кам'яне вугілля, горючі сланці і торф, проте дефіцит рідких і газоподібних вуглеводнів, понад 2500 родовищ торфу, що зосереджені переважно в Поліссі, що є сировинним ресурсом для паливної промисловості. Найбагатша Україна на рудні металеві корисні копалини, насамперед, руди чорних металів. На її території сконцентровано до 20% світових ресурсів марганцевих руд, найбільше яких видобувається в Нікопольському родовищі. Статистика щодо природних ресурсів України підтверджує можливість розвитку в країні таких галузей економіки, як машинобудування, металурга промисловість, хімічна промисловість.

Земля — один з найбільш універсальних природних ресурсів, необхідний для всіх галузей господарства, і одночасно — предмет та засіб праці. Загальний земельний фонд України становить близько 603,6 тис. км², з яких 71,2% становлять сільськогосподарські землі, головним чином сільськогосподарські угіддя, якими зайнято майже 70% території України (у тому числі: рілля — 55,1%, багаторічні насадження — 1,7%, сіножаті і пасовища — 12,5%). Структура сільськогосподарських угідь значно впливає на регіональні особливості розміщення сировинної бази агропромислового комплексу. Саме тому вони викликають особливий інтерес. Показник забезпеченості населення сільськогосподарськими угіддями вважають найбільш об'єктивним при економічних оцінках земельних ресурсів. В Україні він складає 0,8 га на одного жителя, з них 0,65 га становить рілля. За даними показниками Україна займає перше місце в Європі. Проте особливе значення має продуктивність земель, яка залежить від природної родючості ґрунтів. В Україні зосереджено 25% покритих чорноземом площ світу. В той же час у найближчій перспективі значно прогнозується зміна структури землекористування. Найважливішим у цих змінах є зростання чисельності фермерських землеволодінь і подальша приватизація землі, що повинно підтверджуватися відповідним законодавством.

Робоча сила як другий фактор виробництва можна класифікувати як кваліфікований та некваліфікований. Причому показники свідчать, що кількість досвідчених працівників саме в сільськогосподарській сфері на 30% менше ніж в інших, тобто не вистачає елементарних робітників та спеціалістів для розумової підтримки агропромислового комплексу. На жаль, такі фактори виробництва як капітал та технології залишаються не на перших позиціях, що визначають спеціалізацію країни. Відповідно, базовими факторами є природні ресурси, а особливо земельні та робоча сила, що само собою створює умови для розвитку аграрного сектору економіки України, як лідируючого та такого, що підтримує економіку країни, загалом, та сформують конкурентоспроможність національного товаровиробника.

Ряд галузей економіки України (чорна металургія, сільське господарство, легка та харчова промисловість та деякі інші), які сьогодні відіграють в ній пріоритетну роль, недостатньо вписуються у пріоритети розвитку єдиного ринку ЄС, що може зумовити його дестабілізацію в разі швидкого входження України в європейські структури. Рівень міжнародної конкурентоспроможності основної маси українських підприємств на сьогодні настільки відстає від рівня ЄС, що прийняття єдиних правил конкуренції ЄС викличе в Україні їх неминучий та швидкий крах. Фінансовий стан України не дозволяє, і в найближчій перспективі навряд чи буде дозволяти нести важкий тягар внесків до бюджету ЄС.

Внаслідок розширення СОТ за рахунок України для аграріїв, з одного боку, відкриваються додаткові можливості доступу до зовнішніх ринків; відбувається стимулювання технологічного оновлення та переозброєння національного виробництва відповідно до світових стандартів внаслідок збільшення іноземних інвестицій в АПК; збільшується передбачуваність, прозорість та послідовність економічної політики уряду у сфері сільського господарства, що зменшує ризики ведення бізнесу та стимулює інвестиційну діяльність у секторі; розширення сприяє прискоренню структурних реформ в аграрному секторі; скороченню транспортних та інших витрат на ведення бізнесу с/г виробників (гарантований вільний транзит через територію країн-членів СОТ, зменшення ризиків тощо), що, в решті решт, сприяє підвищенню конкурентоздатності українських с/г товарів. З іншого боку, серед негативних наслідків для аграрного сектору від набуття Україною членства в СОТ, слід відмітити, зменшення рівня граничних тарифів ввізного мита може призвести до тиску імпорту на ті галузі АПК, які не мають переваг щодо рівня собівартості (виробництво цукру), а також на ті, що отримували значну державну підтримку (виробництво м'яса птиці і свинини) і, як результат, можливе звуження внутрішнього ринку збуту для цих товаровиробників.

Важливим питанням в розвитку сільського господарства України в контексті зближення з СОТ є запровадження субсидій. Тому як при вступі доведеться скорочувати ті види субсидій, які підпадають під заборону або обмеження згідно з Угодою про сільське господарство, відповідно збільшуючи дозволені субсидії — на фінансування дослідницьких, навчальних, консультативних та маркетингових програм, створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки, страхування та гарантування безпеки доходів, виплати на відшкодування збитків від стихійних лих, допомогу на структурну перебудову, виплати за програмами охорони довкілля та регіональними програмами допомоги.

Розглядаючи спільну аграрну політику Європейського Союзу, можна відзначити, що у порівнянні із зовнішніми відносинами або станом економіки сільське господарство може виглядати менш важливим питанням, проте Спільна аграрна політика є найбільшою сферою видатків ЄС. Частина сільського господарства в ВВП ЄС складає майже 3%, на сектор припадає 6% зайнятого працездатного населення ЄС. Сільське господарство являє собою економічний сектор, де процес європейської інтеграції є найбільш розвиненим. В результаті здійснення узгодженої аграрної політики всі країни ЄС отримали можливість продавати свою продукцію за цінами, значно вищими за середньосвітові, в окремих випадках на 30% і більше. Єдина політика забезпечує абсолютний пріоритет закупок сільськогосподарської продукції у фермерів країн ЄС перед імпортом. В останні роки важливим напрямком цієї політики стало втримання перевиробництва сільськогосподарської продукції та підтримка дрібних фермерів.

Єдина аграрна політика — узгоджені дії країн ЄС по забезпеченню стабільності постачання сільського господарства за стабільними цінами, підвищення продуктивності сільського господарства, підтримці життєвого рівня фермерів, розумного рівня роздрібних цін. Основними елементами єдиної європейської аграрної політики є наступні:

- Єдині ціни на сільськогосподарську продукцію всередині ЄС і єдиний механізм їх підтримки. Мінімально допустимі ціни на найважливіші сільськогосподарські продукти визначаються заздалегідь. Якщо ринкові ціни падають більш ніж на 10% нижче за цей рівень, органи ЄС здійснюють гарантовану закупівлю даного продукту, забезпечуючи підтримку рівня цін.

- Свобода торгівлі сільськогосподарською продукцією всередині ЄС, відсутність тарифних і кількісних обмежень. Єдині правила зовнішньої торгівлі с/г продукцією з третіми країнами та єдиний митний тариф.

- Єдине фінансування сільського господарства через Європейський фонд орієнтації і гарантії с/г (ФЕОГА), на підтримку якого йде більше половини бюджету ЄС. Кошти для орієнтації призначені для підвищення продуктивності і модернізації сільськогосподарського виробництва, а кошти гарантії, які складають $\frac{3}{4}$ суми фонду, прямують безпосередньо на підтримку цін. ФЕОГА формується за рахунок компенсаційних зборів, що стягуються за імпорт сільськогосподарської продукції з третіх країн, відрахувань від мита на промислові товари, що ввозяться, прямих внесків з бюджету ЄС, надходжень від ПДВ.

Всередині Європейського Союзу аграрна політика ефективно організована як на національному рівні, так і на рівні Союзу. Воно представляє інтереси фермерів та села загалом, а також індустрію сільськогосподарських поставок і велику частку промисловості з переробки продовольства. Єдина аграрна політика країн ЄС визначалася, перш за все, регулюванням експорту та імпорту. Передбачено, наприклад, стягнення спеціальних платежів при імпорті в країни ЄС зернових культур; введена система імпортних та експортних ліцензій на торгівлю яловичиною, зерновими, молоком та молочними продуктами за межі ЄС; передбачена виплата різниці між світовими цінами та цінами Союзу. Більш високі ціни порівняно зі світовими встановлюються з метою підтримки своїх товаровиробників, але це стало обтяжливим для бюджету ЄС та окремих його членів. Корективи внесені в сільськогосподарську політику Союзу були направлені на зменшення дотації аграрному сектору та припинення зросту бюджетних коштів на дотації сільськогосподарським товаровиробникам, в результаті чого були змінені квоти на окремі види продукції, введені фінансові санкції за перевиробництво деяких продуктів тощо. Таким чином, здійснився перехід від цінової підтримки виробництва та експортних дотацій до прямої підтримки безпосередньо фермерів, що пов'язано зі скороченням використання виробничих факторів (землі, худоби) та передчасним виходом на пенсію.

Для країн Східної Європи початку перебудови було характерне суттєве обмеження втручання держави в розвиток аграрного сектора з метою досягнення так званого ринкового саморегулювання сільського господарства. Результатом такої політики є різке загострення аграрної кризи в регіоні. Тому на сучасному етапі необхідно створювати нову систему державного регулювання сільськогосподарської сфери, спрямованої як на впорядкування внутрішнього аграрного ринку, так і на регулювання зовнішньоекономічних зв'язків.

Нова аграрна політика України повинна мати зовнішньоекономічне, інтеграційне спрямування, зумовлене вступом України найближчим часом до СОТ та підготовкою до вступу до ЄС. Запровадження аграрної європейської системи в Україні — необхідна умова забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора на європейському ринку. Однак система державної підтримки та регулювання сільського господарства в Україні надто деформована і відстає від цивілізаційного розвитку та від європейських стандартів. Україні потрібно орієнтуватись на нові підходи аграрної політики ЄС, сформовані на основі великого досвіду, націлені на підтримку розвитку сільської території загалом.

З метою забезпечення адаптації сільського господарства України до відкритої ринкової аграрної економіки необхідно, враховуючи національні (політичні, економічні, правові) традиції, створити

ефективний механізм регулювання сільського господарства, окремих його галузей (рослинництво, тваринництво), обираючи перевірену в Західній Європі і США модель ведення екологічного сільського господарства (його ще називають органічним, біологічно чистим, зеленим, альтернативним, натуральним).

Визначення України як аграрної держави дає можливість з одного боку розвивати її потенційні можливості, але з іншого боку, вплив сучасних глобалізаційних тенденцій спонукає до розвитку країни зі зменшенням використання даних можливостей. Прикладом даних процесів можуть бути еволюційні процеси в розвитку економік деяких країн Європейського Союзу починаючи з 60 – 70 років 20 століття, що обумовлювались переходом аграрних держав з великим потенціалом до розвитку важкої промисловості та значному скороченню агропромислового комплексу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конкурентоспроможність національної економіки є невід’ємним елементом визначення її місця в світогосподарських процесах. На кінець 2008 року згідно рейтингу світової конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту в Лозанні, Швейцарія (IMD World Competitiveness Yearbook), Україна опустилася з 46-го (порівняно з 2007 р.) на 54-те місце. Загалом 2008 року прорейтинговано 55 країн, тож Україна посідає передостаннє місце, обігнавши тільки Венесуелу. Найближчі сусіди України Росія та Польща посідають 47-ме та 44-те місця відповідно (у 2007-му — 43-тє та 52-ге відповідно).

Серед головних причин такої ситуації України є різке підвищення інфляції, низька частка ВВП на душу населення (як номінального, так і в паритетах купівельної спроможності), низька частка інвестицій у ВВП, висока енергоємність економіки України. З іншого боку причинами, які присутні не перший рік, це: недосконалість законодавства — податкового, в першу чергу, непрозорість фінансових інститутів, незахищеність прав інтелектуальної власності, відсутність підтримки наукового та технологічного розвитку з боку держави, високий ризик політичної нестабільності, відсутність соціальної згуртованості та заходів із її стимулювання.

Перебіг сучасних політичних процесів та практична реалізація встановлених цілей та пріоритетів поліпшення інвестиційного клімату в Україні, переважно негативно впливають на інвестиційний клімат й, зокрема, міжнародну інвестиційну привабливість України, підвищують ризики для інвесторів, зумовлюючи тим самим втрати в конкурентній боротьбі за світові інвестиційні ресурси. Враховуючи ці обставини і усвідомлюючи важливість поліпшення інвестиційного клімату в Україні, головним завданням на короткострокову перспективу є підготовка необхідної правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення інвестиційного клімату та формування конкурентоспроможності економіки. Для цього необхідно здійснити низку заходів з послідовної деполітизації економіки, забезпечення захисту свобод інвестора, які чітко визначені відділом економічної та соціальної стратегії та запропоновані як концепція розвитку інвестиційного клімату України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич В. Д., Філюк Г. М. Природні монополії. – К.: Знання, 2006. – 367 с.
2. Бондарь Н. Проблемы эффективной деятельности субъектов малого бизнеса в Украине на этапе проведения экономических реформ // Экономика, Финансы, Право. – 2004. – № 2. – С. 3-5.
3. Галь В. Развитие малого та среднего бизнеса в Украине // Вісник НБУ. – 2004. – № 1. – С. 13-15.
4. Гі Ферхофштадт. Сполучені штати Європи. Маніфест для нової Європи / Пер. з англ. – К.: К. І. С., 2007. – 68 с.
5. Грицяк І. А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади: Монографія. – К.: К. І. С., 2006. – 396 с.
6. Евангелос Сискос. Глобальные стратегии европейской интеграции: Монография / Под ред. О. Г. Белоуса. – Тернополь: Астон, 2008 – 384 с.
7. <http://www.Wto.org> Trade Organizati World on (WTO)
8. <http://menr.gov.ua/cgi-bin/go/> Міністерство охорони навколишнього природного середовища
9. <http://www.ukrstat.gov.ua/> Державний комітет статистики України

Антоненко Е. В. Конкурентоспособность национальной экономики при проведении активных процессов европейской экономической интеграции / Институт международных отношений Национального авиационного университета.

В статье исследуются аспекты политики повышения конкурентоспособности национальной экономики, которые включают в себя обеспечение, прежде всего внутри страны, реальной конкурентной среды. Уровень такого обеспечения и определяет главный критерий конкурентоспособности национальной экономики.

Ключевые слова: конкурентоспособность, европейская интеграция, рынок, конкуренция, национальная экономика.

Antonenko E. V. The competitiveness of the national economy during the realization of the European economic integration active processes / Institute of International Relations National Aviation University.

The article researches the aspects of the policy increasing the competitiveness of the national economy, which includes the creation of a really competitively system, first of all into the country. The level of a such providence has an important influence to the main criteria of the competitiveness of the national economy.

Key words: competitiveness, European integration, market, national economy.